

Lazar Džamić
CVJEČARNICA U KUĆI CVEĆA
Kako smo usvojili i živeli Alana Forda

impresum

IZDAVAČ
Heliks

ZA IZDAVAČA
Brankica Stojanović

UREDNIK
Bojan Stojanović

LEKTOR
Aleksandra Dragosavljević

**ORIGINALNI
DIZAJN KONCEPT**
Boris Kuk i Lazar Džamić

**ADAPTACIJA
DIZAJNA**
Marica Bucek i Lazar Džamić

ŠTAMPA
Artprint Media, Novi Sad

5. izdanje

*Smederevo, 2018.
www.heliks.rs*

© 2012, 2018, Lazar Džamić

© 2018, Heliks (za ovo izdanje)

Zahvaljujemo Strip-agentu i Color Mediji na ustupanju prava za korišćenje slika iz stripa za *Cvjećarnicu u kući cveća*.

Lazar Džamić

CVJEĆARNICA U KUĆI CVEĆA

*Kako smo
usvojili i živeli
Alana Forda*

DOPUNJENO
5.
IZDANJE

SADRŽAJ

PREDGOVOR PETOM. DOPUNJENOM IZDANJU.....	8
PREDGOVOR ČETVRTOM. DOPUNJENOM IZDANJU.....	12
UVOD: OD FENOMENA DO SIMBOLA: ALAN FORD KAO ENERGIJA.....	20
ALAN FORD KAO STARA POZORIŠNA TRADICIJA.....	30
NADREALNA FARSA KAO NAŠ NAČIN ŽIVOTA.....	58
SATIRIČNA KRITIKA KAPITALIZMA (I KOMUNIZMA).....	80
OPTIMISTIČKI DILETANTIZAM KAO STRATEGIJA PREŽIVLJAVANJA.....	96
HRVATSKI PREVOD KAO POJAČIVAČ FARSICNOG NABOJA.....	110
CRTAČKI STIL. ONOMATOPEJE I VIZUELIZACIJA EMOTIVNIH STANJA.....	122
ALANFORDOVSKI UNIVERZUM.....	140
UBRZANA HRONOLOGIJA.....	148
DAVOR BRIXY: „PAZINA ČIĆ...“.....	151
MLADINA: TAJNA „ZABRANJENE“ EPIZODE S TITOM.....	167
SLOBODAN ŠJUAN: O „MARATONCIMA“ I DRUGIM PREPLITANJIMA.....	209
ZAHVALNOST.....	225
O AUTORU.....	229

*Dani, Adi i Mari: život je gde ste vi.
Smederevu, neiscrpnom
rudniku nadrealne edukacije
i inspiracije.*

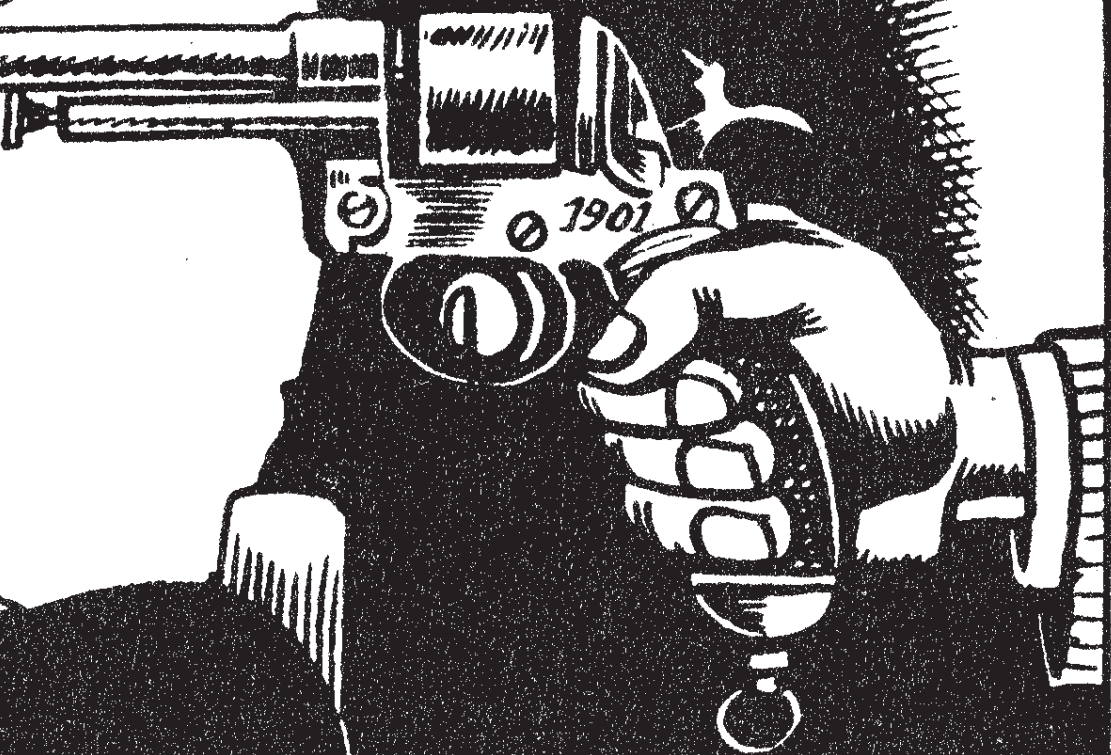
*Mojim roditeljima, bratu, babama i dedama,
što su mi dopustili da budem ono što jesam.*

D
GO

O.K., MOMČE. VIDIM DA NE
NAMJERAVAŠ GOVORITI.
DAJEMO TI POSLJEDNJU
PRILIKU. TKO SI I TKO TE
JE POSLAO?

A, DA
GOVORIT
ĆU!

PREDGOVOR PETOM, DOPUNJENOM IZDANJU

Tri godine „Cvjećarnice“ nije bilo u knjižarama.

U međuvremenu, ja sam odlučio da se iselim iz Britanije, Britanija je odlučila da se iseli iz Evrope, Srbija je odlučila da se iseli u Evropu, Evropa je odlučila da zaustavi iseljavanja u nju, dok je Amerika odlučila da se iseli iz domena zdravog razuma.

Mada sam znao koliko je Alan Ford i dalje prisutan u svakodnevnom kulturnom diskursu Balkana, reakcija združenih eksjugoslovenskih javnosti na prva četiri izdanja zaista me je prijatno iznenadila. Desetine tekstova i prikaza, hiljade prodatih primeraka i mnogo zahteva za više.

Zašto knjige nije bilo toliko dugo u prodaji?

Stalno sam se nadao da ću imati novo, dopunjeno izdanje. Stereotipno, imao sam tri želje za tri nova poglavlja o tri fenomena koja sam želeo da pokrijem tim konačnim, finalnim izdanjem koje bi se onda, takav je bio plan, beskraino došampavalo.

Prvo novo poglavlje je bilo namenjeno konačnom objašnjenju mita o zabranjenoj epizodi s Titom i Jovankom, urbane legende koju, mada je sada u velikoj meri već raskrinkana, i dalje prati iznenađujući nedostatak detalja o tome šta se, gde, kada i kako tu desilo.

Drugo poglavlje je dugogodišnja želja da popričam sa Slobodanom Šijanom o raznim preplitanjima ne samo *Alana Forda* već i naše sveprisutne poetike nadrealne farse s njegovim legendarnim filmovima *Maratonci trče počasni krug* i *Ko to tamo peva*.

Treće poglavlje je trebalo da bude kruna *Cvjećarnice* u svakom pogledu: intervju s Maksom Bunkerom o svim detaljima „fordača“, majka svih istraživanja na ovu temu, zlatni standard svih budućih referenci na strip. Skoro, knjiga u knjizi.

Za prve dve želje londonski život nije ostavljao mnogo vremena. Želja je bila vruća, ali vremena nije bilo za bilo kakav ozbiljan rad, kopanje po *Mladininim* arhivama, jurenje za kontaktima sa Slobodanom Šijanom i njegov pristanak na još jedan razgovor na teme o kojima je pričao već bezbroj puta (mada, bilo je moje uverenje, ne i na način na koji sam ja to želeo da uradim...).

A treća želja će, izgleda, zauvek ostati samo to. Pokušaji iniciranja kontakata s Bunkerom i predloga da uradimo definitivnu i forenzičku istoriju *Alana Forda* bili su neuspešni. Imam jak utisak da Bunker ne želi da priča o ovom svom stripu. Možda zbog gorčine (sudskog) okončavanja njegovog kreativnog partnerstva s Magnusom (i onog realnog, dok je Magnus još bio živ). Možda zbog toga što je za njega, za razliku od nas, *Alan Ford* zaista samo davna istorija, i to, možda ne ni previše važna u njegovom umetničkom opusu. Ko zna. Ova priča će izgleda ostati neispričana...

Bilo je potrebno da to shvatim da bih zaboravio na treće poglavlje. Bilo je potrebno da napustim London da bih konačno našao vremena da završim prva dva. Ona su u ovom izdanju. Kako sada stvari stoje, sem ako Maks iznenada ne doživi epifanijski momenat i zgrane me neočekivanim pozivom na razgovor, ovo će biti i konačno izdanje *Cvjećarnice*. Nadam se da je čekanje bilo vredno truda. Meni jeste, jer oba poglavlja donose nove i ekskluzivne uvide, a priču o jedinstvenoj i zanimljivoj sudbini jednog opskurnog italijanskog stripa na brdovitom Balkanu čine širom i dubljom nego ikada do sada.

Beograd/Ljubljana, avgusta 2018.

O 1. izdanju "Cvjećarnice"

Pokušavajući odgovoriti na pitanje zašto je *Alan Ford* uživao kultni status samo na području bivše Jugoslavije, Lazar Džamić u formi je studije jednog stripovnog slučaja prošvercao oštroumnu i duhovitu početnicu za razumijevanje simboličkog imaginarija bivše države i mentaliteta njezinih posvađanih naroda. Barem koliko o jednome obožavanom stripu, ovo je knjiga i o jednoj prezrenoj zemlji, između čijih korica je posijano više ljekovite mudrosti negoli u tomovima politološke i sociološke literature.

Ivica Ivanišević. Slobodna Dalmacija

Fantastična i originalna knjiga Lazara Džamića o fantastičnoj grupi TNT iz stripa *Alan Ford* daleko više prevazilazi vaša očekivanja od onoga što ćete u njoj naći. Lucidno napisana i oštroumna na mnogo nivoa, dodirujući lično i društveno, istorijsko i umetničko, knjiga vas na jedan genijalan način u isto vreme zasmjeva, podučava, promišlja o svetu i vama, te vam budi duboko zakopane emocije.

Dok je radosno i ushićeno čitate zapitate se iskreno:
„Da li ja čitam o stripu ili je strip iscrtao moj život“.

Zlatko Ščepanović, Bašta Balkana

Nama je sve moralo da se nacрта. I nacrtali su nam. *Alana Forda*. Šta smo imali od života, dobili smo i od stripa. Farsu i famu, nadrealno i nakaradno. Plakanje od smeha i smejanje od muke. Lazar Džamić je morao da ode u London, da se napravi Englezom, da bi hladne glave, sveobuhvatno i maestralno sagledao šta smo to imali sa *Alanom*. Ova knjiga će vas razgaliti i rastužiti. Kako to samo ljubav može...

Slavoljub Stanković

Ovu knjigu čitamo na sopstvenu odgovornost – postoji opasnost da prepoznamo sebe u njoj. Većinom smo svi Bob Rock, sem par koji su postali Sir Oliver. Br. 1 i dalje deli novac po principu „jedan za sve, sve za jednoga“, odnosno po dolar za sve, a ostatak njemu.

70% da je nije tako, a 100% da je baš tako.

Miloš Jovanović Hammer (1963–2014)

Tu i tamo, puno puta, scena uvijek ista, do kioska dolazi dječak i kaže:

- Dobar dan, je li stigao Alan Ford?

- Nije, doći će sutra.

Dječak odlazi. Dolazi drugi dječak.

- Dobar dan, ja sam Alan Ford, je li me netko tražio?

Ukratko, Alan Ford bio je legenda još za života.

Kruno Lokotar

PREDGOVOR ČETVRTOM, DOPUNJENOM IZDANJU

Skoro svako ko piše sa ciljem da se njegovo delo objavi sedi na brdu sa odličnim pogledom na šizofreniju.

Sa jedne strane, pišemo za sebe, glasom i argumentom koji je nama važan, koji je deo našeg karaktera; stil je – kako su to jednom rekli Strank i Vajt – čovek. Zato duboko u sebi nijedan pisac nije iznenađen ako to što piše ne nailazi na razumevanje sredine. Ono što važi za našu ličnost, važi i za naše pisanje. U tom smislu, istorijski smo u dobrom društvu...

Sa druge strane, mnogi od nas pišu iz želje da prosvetle – i sebe i svoju sredinu – da razjasne, da unaprede današnjicu; pisanje je često čin pobune i čin edukacije. Krik (nekada i vrisak). Zato je reakcija sredine, čitalaca, takođe neizostavni deo iskustva. Ako je nema, mnogima od nas zamiriše neuspeh: vonj paljevine u vazduhu, od lomače svih tih visokih ideala.

Spisateljski usud je tiha, napeta unutrašnja borba između nade za prepoznavanjem i razočaranja što te nade nema ili je ima vrlo malo.

Dok sam pisao seriju blogova, koja je prerasla u prvo izdanje *Cvjećarnice...*, nisam imao iluzija samo o jednom: da će biti reakcije. Pre svega zbog toga što je *Alan Ford* i dalje živ i zdrav u glavama dobrog dela ex-YU stanovništva; ako ga više toliko ne čitaju, svakako ga pamte. Drugi razlog, išla je moja logika, jeste to što je knjiga bila prvi ozbiljan pokušaj da se analizira fenomen ovog kulturnog stripa u četrdeset godina. Kucao sam na otvorena vrata...

Ali, nisam znao hoće li reakcije biti *pozitivne*. Duboko intimne stvari, kao što fordać (kako smo ga tada zvali u Smederevu) nesumnjivo jeste, imaju duboko lične razloge, za koje je svaka eksterna interpretacija neka vrsta uvrede; nametanje *mog* mišljenja *tvom* osećanju.

Na svu sreću, uglavnom su bile pozitivne.

Ono što mi je bilo mnogo zanimljivije, međutim, jesu razlozi onih kojima se knjiga – potpuno ili delimično – nije dopala. U slobodnom društvu svako ima pravo da nešto voli ili ne, tako da nemam ni najmanju nameru da sa tim polemišem. Ipak, čisto intelektualno, lista je interesantna.

Brigadi kritičara koji na sve reaguju sa „fuj“ jednostavno se nije svidela – i to je to; nema dodatnih razloga; brigadi koja mi poručuje „šta se smaraš“ važno je da je strip super, koga je briga zašto; „YU-nostalglična/srpsko-romantična“ brigada zamera da *mi* u knjizi ne ispadamo baš dobro i da je očigledno da preferiram truli Zapad; jedan bataljon ove brigade se specijalizovao za filtriranje: čitaju samo jednu stranu argumenta i srećno za-

nemaruju drugu, balansiranu; konačno, naučna brigada zamera da je čitava knjiga samo moje mišljenje, bez ikakve faktografske podloge i robusnog dokumentarnog pristupa.

Naravno, preterujem. Nisu u pitanju brigade već, bukvalno, pojedinci. Od svih njih, kritičari nedokumentarnog pristupa imaju najviše argumenata. Kao što sam i rekao u uvodu prvom izdanju, knjiga je vrlo ličan (i, ponegde, sentimentalna) pokušaj da se odgovori na pitanje zašto je *Alan Ford* postao to što jeste samo u bivšoj YU i nigde više. Ima nekoliko razloga za tu subjektivnost.

Pre svega, mi kao narod nismo mnogo dobri u arhiviranju svoje moderne istorije. Mnogo je velikih imena naše kulture (u najširem smislu: politike, sporta, književnosti, muzike, glume...) koji su nas napustili a da se niko nije potrudio da detaljnije zabeleži nešto o čoveku iza ličnosti; da sačuva važne dokumente; da razgovara sa ljudima koji su sa njima radili, uključujući i njihove protivnike; da pribeleži važne datume. Ukratko, da uradi sve ono što dobar biograf radi. Taj nedostatak arhivske građe prati i fordaća i zbivanja oko njega.

Kada sam pisao knjigu, bilo je mnogo misterija. Koje godine se, zapravo, pojavio prvi broj prevoda: 1970. ili 1972? Kolekcionari koji imaju originalni prvi broj dali su mi oba datuma... To je konačno razjašnjeno. Da li je epizoda sa Titom zaista originalna, a zabranjena, ili je samo u pitanju porodija zagrebačkog crtača Andreja Flumijanija, objavljena u *Mladini* krajem osamdesetih? I to je sada razjašnjeno. U principu, o *Alanu Fordu* je bilo mnogo priča tipa rekla-kazala, a malo solidne provere... Otuda i malo moje nesigurnosti u pisanju o nekim aspektima.

Jedan od razloga je i period u kome se sve sa stripom dešavalo: pre interneta, pre jeftinog digitalnog arhiviranja, pre detaljnih nizova elektronske pošte, blogova i Gugla... Taj deo prošlosti, bez direktnog fizičkog kontakta sa učesnicima koji

su još sa nama (ili sa njihovim posvećenim nasljednicima, ako ih ima), bez kopanja po arhivama (ako još postoje), nedostupan je našim umreženim ekranima.

Naposletku, i povezano sa prethodnim pasusima, jeste vreme, tačnije, to što ga nema. Pisanje jeste moja strast, ali nije moj život; postoji druga profesija koja plaća (povelike) račune u Londonu. Nisam imao luksuz bezuslovne posvećenosti projektu, iz dana u dan, uključujući i potrebni boravak u Zagrebu, kontaktiranje pomenutih relevantnih sagovornika i češljanje po gorepomenutim arhivama... Opet, sve ono što dobar biograf radi kao deo temeljne pripreme.

Umesto toga, imao sam samo svoja osećanja i kulturno-mentalitetski odmak od petnaestak godina. Knjiga je, tako, urađena kao poziv na raspravu; kao podstrek za prikupljanje dodatne građe, za objavljivanje i, idealno, digitalizovanje, onoga što već postoji; za pronalaženje i razgovor sa onima koji su bili aktivni učesnici čitave priče: Brixyjevih kolega, prijatelja i rodbine; za korekciju fakata; za dubinsku konverzaciju sa Maksom Bunkerom, izazov po sebi...

***Moj** novi doprinos rasterivanju faktografske magle u ovom izdanju je i ekskluzivan, detaljan i, na momente, vrlo ličan, intervju sa Davorom Brixyjem, Nenadovim sinom i saradnikom. Posrednik je bio sarajevski novinar Adnan Učambarlić. U razgovoru, po prvi put koliko je meni poznato, Davor daje uvid u mnoge ključne momente geneze i oblikovanja fordaća. Konačno, evo činjenica; nadam se, manje misterija.*

Drugim rečima, svako ko misli da je u dokumentarnom smislu moglo bolje, u pravu je; zasucite rukave, pa na posao...

Privatno, intervju mi je jedan od najdražih novinarskih zadataka u životu. Ne samo zbog teme, istraživačkih noviteta ili Davorove inteligencije i elokventnosti, već i zbog toga što mi je skinuo kamen sa srca. Kao što rekoh gore, knjiga je bila samo lična interpretacija, čitanje senki, u suštini: nagađanje. Intervju je mogao, lako, da uništi moje glavne teze. Kojoj li olakšanja kada sam shvatio da većina i dalje stoji...

Od objavljivanja prvog izdanja *Cvjećarnice*... desilo se nekoliko divnih i čudnih stvari.

Prva od njih je potekla od GIZ-a: nemačke vladine organizacije koja koordinira pripremu srpskih zvaničnih institucija za pridruživanje Evropskoj uniji. Njihova poruka je bila da bi knjiga mogla da bude koristan vodič kroz naš mentalitet za strane diplomate i poslovne ljude na Balkanu, ako bi se prevela na engleski; i da bi oni bili spremni da finansiraju prevod i štampu.

Tako se pojavio i mali tiraž engleske *Cvjećarnice*... u prevodu Perside Bošković, ne za prodaju, već ličnu i direktnu distribuciju. Specijalna prilika je zahtevala i specijalan pristup: i dizajn i format ovog izdanja su drugačiji od originalnog. Projekat je briljantno osmislio i dizajnirao Vladan Srđić, pretvorivši ga od knjige u herbarijum – sve sa imaginarnim nadrealnim cvećem (i njihovim izmišljenim latinskim imenima, kao moj mali doprinos) – simbolima glavnih tema i poglavlja.

Onda se knjiga pretvorila u predavanje za te iste strane diplomate i poslovne ljude, u Klubu poslanika na Dedinju: vrlo ex-YU i vrlo alanfordovskom prostoru. Proširene i produbljene, teze iz knjige su se transformisale u putovanje kroz naš mentalitet u deset reči. U neku ruku, materijal za novu knjigu po sebi, jednom kada bude bilo vremena... Vladan je i za tu priliku uradio fenomenalne postere, koji su, upravo u trenutku dok ovo pišem, ušli u izbor decembarskog broja legendarnog magazina za kreativno oglašavanje *Lurzer's Archive*.

Nejneočekivanije, postoji šansa da se knjiga i predavanje u 2015. pretvore i u pozorišnu predstavu. Nemoguće mi je to da zamislim, ali verujem ljudima koji su predložili. Videćemo...

I tako, okolnost po okolnost, lični intelektualni svrab koji me je opsedao u kasnim večernjim spisateljskim seansama za kuhinjskim stolom u samo mesec dana dobio je neko svoje trajanje i svoje odrastanje.

Ako je ovo prvi put da čitate *Cvjećarnicu...*, ne zaboravite moju poentu iz prethodnih redova: tretirajte je samo kao početak ličnog putovanja ka razumevanju te čudne veze između ex-YU i *Alana Forda* – ukoliko vas to uopšte zanima, naravno.

Ako ste knjigu već pročitali ili je imate, nadam se da

or

FOREWORD
TO THIS FIRST
ENGLISH TRANSLATION

It isn't easy to explain this. The book you've just cracked open is a strange one.

It is about three things that you may find useful if you're dealing with Serbia - or the whole of the Balkans, actually. Come to think of it, and here I'm really trying to avoid stretching the limits of credibility, it may also come useful if you're dealing with many other countries of the similar mental make up, within the region and beyond.

Firstly, it is about an obscure Italian comic book, called *Alan Ford*, first published in 1955, only a few years before its Yugoslavian translation. You've, most likely, never heard of it. I know that none of my English and American friends had, until they were told about it.

Alan Ford is the name of the central character, an ultra-naïve anti-James Bond, who accidentally becomes part of a rag-tag group of 'secret agents' run by a Methuselah-aged tyrant in a wheelchair - 'Group TNY', as they are known, is everything but. Dysfunctional, under-resourced, untrained, malnourished, grotesque, they are a parody of the secret agent genre that was just reaching its apogee at the time.

The comic is known as being one of Europe's notable examples of the 'noir' genre, not just because of its specific approach to drawing,

but for its biting satire as well. Alan Ford satirized the world at the height of the Cold War and with it all corrupt, incompetent, divided and manipulated societies on Earth. It was also hilariously, mind-bogglingly surreal, farcical, un-PC and thoroughly bonkers.

The question is: What does that have to do with Serbia and the Balkans?

Well, that's the second complexity. Former Yugoslavia was the only country in the world, apart from Italy, where *Alan Ford* had any success. But, in Yugoslavia - particularly its former Republics, now independent European countries of Serbia, Croatia, Bosnia and even Slovenia, as the most 'western' of them all - it was more than successful. It became massive. It entered the vernacular; it seeped into the cultural fabric. It became ours.

Why? That's the reason I wrote this book. I was intrigued by the comic book's unique and peculiar popularity. The more I thought about it, the more I realized that the story is not about Alan Ford, but about this part of the world's mentality. Its ways of processing reality - and history. The comic book was just a lens, a magnifying glass that revealed the reasons for the strong resonance in telling detail.

Which brings me to the third thing. We thought the book could be useful to anyone trying to live in, negotiate and do business

CVJEČARNICIA U KUĆI CVEČIA
PREGOVOR ČETIRIOM: DOPUNJENOM IZDANJU

18

**FLOWERSHOP
IN THE HOUSE
OF FLOWERS**

NEW BOOK
by Lazar Džamić

AN ESSENTIAL
GUIDE THROUGH
THE SERBIAN
MENTALITY

giz
www.giz.hr

je intervju sa Davorom Brixijem bio dovoljno vredan razlog za ponovni angažman. Stari primerak poklonite nekome, da im bude mali pratilac njihove postojeće kolekcije fordaća.

Ta suptilna ***dinamika i tenzija*** između ***realnosti i iluzije*** u staroj Jugoslaviji je izvetrela: sada nam je potpuno jasno u kakvim društvima živimo. Ipak, nadrealna farsa, naš prirodni oblik društvenog uređenja, i dalje je živa i zdrava i, na mnoge načine, cveta još više. Imam zato utisak da ćemo *Alana Forda* – tog Šekspira „domaćeg“ stripa (ili *Gorskog vijenca*, po mišljenju jednog blogera) – otkrivati još mnogo puta u narednim godinama.

London, novembar 2014.

O. UVOD

OD FENOMENA DO SIMBOLA: ALAN FORD KAO ENERGIJA

Skoro niko u svetu, osim bivših Jugoslovena i nešto Italijana, ne zna za Alana Forda.

Ozbiljno.

Na primer, Sajmon. Sajmon je prijatelj Mike Tasića, moga prijatelja ovde u Londonu. Sajmon je čovek koji se bavi stripovima. Posao mu je da distribuira svetske i britanske stripove po Britaniji. Sajmon zna sve o stripovima. Profesionalac.

Ili je bar tako mislio dok ga Mika i ja nismo pitali za Alana Forda. „Koga?“ začudio se Sajmon. Mika i ja smo mu ispričali o stripu. Nikad čuo. Ni izdaleka.

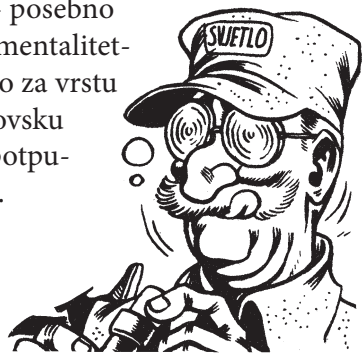
Drugi Sajmon – Robinson – moj je bivši kolega sa posla. Kreativni direktor, oksfordski đak, čovek koji zvanično zna sve na svetu. Zato nikada ne učestvuje u kvizovima u pabu (popularna zabava na poslu u Londonu), nije fer prema drugima. Sajmon je predavao nemački u Nemačkoj i sa mnom voli da razgovara o marksizmu i filozofiji Slavoj Žižeka. Sajmon je čitao sve moguće svetske i evropske stripove – vrlo neobična zanimacija za jednog Engleza – ali za Alana Forda nikada nije čuo.

U redu, već čujem primedbu čitalaca koji su upućeniji u istoriju Alana Forda, u pitanju je englesko govorno područje, a strip ***nikada nije preveden na taj jezik***. Iz ugla našeg iskustva i sama ta činjenica je zapanjujuća (ili ne, zavisi od tačke gledanja), ali je tačna. Nikada. Uprkos činjenici da je za lice glavnog junaka kao model poslužio irsko-britanski glumac Piter O'Tul. (Moj lukavi plan je da taj prevod koji već tako dugo nedostaje uradim u bliskoj budućnosti, ali to je neka druga priča, sa neizvesnim ishodom).

Da u pitanju nije samo svojevrsna anglosaksonska anomalija, govori i sledeće: ni u ostatku sveta gde je prevod pokušao, fordać nije uspeo da preživi više od nekoliko izdanja, nedovoljno da se registruje na bilo kom masovnijem društvenom radaru, uključujući i ozbiljne ljubitelje stripa. Ta tužna litanija pokušaja ukratko izgleda ovako:

Francuska samo 12 izdanja, onda smrt
Makedonija isto
Brazil tri izdanja. Kaputt.
Danska šest izdanja. Zaborav.
Kosovo samo pet izdanja

Alan Ford je jedino u svojoj matičnoj Italiji dostigao nivo popularnosti koji bi se mogao nazvati masovnim, ali ni tamo ni na koji način nije utkan u kulturno tkivo društva kao što je kod nas. Tamo je bio samo jedan popularan strip, kod nas je postao deo kulturne baštine. Ta činjenica nije slučajnost: Italija i bivša Jugoslavija – posebno Srbija, Hrvatska i Bosna (SHB) – dele neke mentalitet-ske karakteristike koje su bile vrlo plodno tlo za vrstu humora i pogleda na svet koji definišu fordovsku poetiku. S time što je kod nas delovao i na potpuno drugim nivoima. A to je tema ove knjige.

Alan Ford je na našim prostorima više od običnog kulturnog artefakta. Vrlo je mali broj stripova – umetnička forma u socijalizmu uglavnom smatrana za infantilnu i „za decu“ – koji su ostali u kolektivnom sećanju nekoliko generacija, i to ne samo pojedinih kulturnih grupa. *Čitavih generacija. Mirko i Slavko* jesu sličan primer, ali danas više kao uvredljiva i ironična etiketa trapave i diletantske propagande („Mirko, pazi, metak! Hvala, Slavko.“) nego što nudi bilo kakav kvalitet dramaturškog ili vizuelnog pristupa. *Asteriks i Talični Tom? Zagor, Blek Stena? Kor-to Malteze?* Možda. Možda se njih i sećamo, možda smo usvojili jednu ili dve njihove karakteristične fraze, ali da li su na nas ostavili tako dubok utisak prepoznavanja aktuelne realnosti kao Alan Ford? Da li su dotakli nešto vrlo duboko u našem represivnom (i represiranom) balkanskom biću? U to sumnjam.

Alan Ford se, tom čudesnom magijom kojom se kulturni *meme* prikače za društveno tkivo, kod nas transformisao od fenomena u nešto mnogo veće, mnogo trajnije, mnogo značajnije: u simbol. Fenomen je mera neočekivane popularnosti; fenomen takođe ima vremensku komponentu: nešto može biti fenomen tokom određenog perioda i onda se zaboravi. Pitajte Rika Estlija. Ili *klik-klak*.

Za razliku of fenomena, simbol je označivač transcendentnog, skraćenica za nešto veće, kompleksnije, što se krije iza njega. Simbol reprezentuje višu, moćniju, superiorniju realnost (potencijalnu, jer je retko objektivna). Simbol je jedno veliko obećanje, gigantska metafora. I najčešće, simbol je atemporalna pojava: uspešni simboli teže da traju dugo.

Moćni simboli retko lažu, makar u smislu da uvek poseduju stvarnu, opipljivu, rezonancu sa određenim društvom, ili njegovim delom, u jednom specifičnom istorijskom ili kulturnom momentu. Ponekad, oni prirodno isplivaju na površinu kao fokusirane predstave ideja koje su nam važne iz nekog kolektivnog razloga; ponekad su veštački kreirani i ukljukani u naša

grla na silu, ali i tada jedino mogu da opstanu ukoliko ljudi veruju u ideje koje simbol reprezentuje.

Moćni simboli imaju ukus istine. ***Moćni simboli su ideje, a ideje su energija*** (u sjajnoj frazi Džona He-gartija, legende svetskog oglašavanja). I to je to: Alan Ford je energija koja se spojila i moćno zavibrirala sa nekim drugim domaćim idejama i energijama u jednom važnom i interesantnom trenutku naše istorije i s vremenom postala jedan od preživelih simbola za život u nekoj bivšoj državi koja je za sebe mislila da je kraj istorije i početak budućnosti.

Ove godine, 2012, u prilici smo da obeležimo tačno 40 godina od prvog pojavljivanja fordaća na našem tržištu: *Vjesnikovo* izdanje iz 1972*. Pravi momenat za jednu do sada nenapisanu ozbiljnu analizu Alana Forda kao nečega što predstavlja vrlo neobičnu – i na mnoge načine, značajnu – društvenu pojavu: alhemijsku transmutaciju stranog kulturnog proizvoda u nacionalnu baštinu zemlje primaoca. Memetičko presađivanje kreativnih energija, kulturni ekvivalent voćnog kalemljenja. Alan Ford je sada deo našeg kulturnog tkiva – našeg simboličkog genoma – na isti način na koji su to i Tesla, Ivo Andrić ili Duško Kovačević.

Taj proces mi je bio previše interesantan da bih ga ignorisao. Ja sam, inače, čovek koji pati od neizdrža. Ako me ideja ujede, zarazi, jednostavno ne mogu da je se otresem. Ideje su, takođe, i krpelji. Tako je bilo i sa ovom knjigom. Ona je mene pronašla, ne ja nju. Godinama sam u sebi nosio, kao i većina drugih meni znanih čitalaca Alana Forda, samo nejasno osećanje, potmulo

---

* U momentu pisanja knjige, ovo je bio podatak koji je najčešće citiran. Nažalost, nije tačan. Strip je došao na naše prostore 1970, što znači da je 2012. bila 42. godišnjica. Šteta što nisam u rukama imao original prvog broja, izbegao bih crvenjenje. Ako je za utehu, i Davor Brixij je bio ubeđen da je bila 1972. (vidi intervju na kraju knjige). Hvala Aleksanderu Buchu iz Ljubljane na oku sokolovom. (*Prim. autora*)

zujanje u duši, da je taj strip, mnogo značajniji od sume fantastičnih trenutaka koje mi je pružio kao mladom čitaocu. U krajnjoj liniji, svi *znamo* da je Alan Ford bio uspешan. Strip je oduvek, od *baby-boomera* do *generacije F* (F je za Fejsbuk) bio deo nas, sveprisutan koliko i ratovi, krize, fudbal, mamino kuvanje i kafana. Tek nedavno, sa distance od jedne decenije i hiljadu i nešto kilometara koji dele London od naših prostora, to zujanje se odjednom, kao na starom radiju marke Kosmaj, izoštrilo u jasan glas: odgovor na pitanje ***Zašto su Jugosloveni usvojili Alana Forda?*** Zašto je došao i ostao i postao deo nas?

Kada saberem sve što sam do sada naučio, kada poređam jedan pored drugog sav svoj kulturni arsenal: onaj koji sam doneo sa Balkana i onaj koji sam stekao putujući po svetu i živeći u Engleskoj, kada otvorim obe nacionalno-semiotičke bisage i izložim analitičkom suncu njihov sadržaj, mislim da postoji šest glavnih razloga zašto smo mi, posebno mi, toliko zavoleli Alana Forda.

Prvi razlog je interesantan jer je vezan za jednu starinsku, ali i dalje vitalnu, umetničku formu koja je Maksu Bunkeru – idejnom ocu stripa i scenaristi – posebno omiljena i direktno je inspirisala strip i njegove likove. Ta forma, kojoj je Alan Ford samo jedan od brojnih modernih primera, i dalje je živa i zdrava na našim prostorima.

Drugi je neodvojiv od realizacije da je nadrealna farsa, preovlađujuća atmosfera Alana Forda, kod nas način života. Ponavljam, način života, ne umetnički pravac. Razlika je drastična, suštinska, istorijska i svakodnevna i leži u srcu našeg identifikovanja sa poetikom stripa i uokviravanja naše naklonosti.

Treći je satirična kritika kapitalizma, ali i bilo kog drugog korumpiranog i nekompetentnog režima. Smejući se Debelom Šefu, inspektoru Broku ili krmastim gradskim ocima, mi smo se smejali svim nekompetentnim šefovima, policajcima i političarima. Posebno našima.

Četvrti razlog je povezan sa inspiracijom i nadom koju je strip pružao kroz likove svojih glavnih protagonista, Grupe TNT. Nepopravljivi diletanti, zaključani u svojevrzni ekvivalent naše, uglavnom disfunkcionalne, porodice i države, heroji Alana Forda su bili slični nama. Nisu znali šta rade, ali su nekako isplivali. Njihovi „hepiendovi“ su bili naša moralna potpora.

Peti razlog leži u univerzalno hvaljenom Brixyjevom hrvatskom prevodu sa italijanskog i asocijativnim interpretacijama hrvatskog jezika u ostalim, posebno južnobalkanskim, republikama (državama).

Konačno, deo genija stripa je i način na koji je crtan i na koji su prikazana razna emotivna stanja protagonista. Meka i elastična Magnusova linija je inovativno balansirala u potpuno novoj zemlji između realizma i karikature, sa do tada neviđenim (barem piscu ovih redova, a kako se čini i ostatku čitalaštva) načinima da se vizuelno prikaže stid, zbunjenost, bes, arogancija, glupost i druga emotivna stanja, uključujući i farsičnu enciklopediju fizičkih karakteristika.

Ukratko, strip je pronašao vrlo kratak put do naših srca zbog svoje autentične inovativnosti, jedinstvenog glasa i interesantnog sinhroniciteta sa političkim, kulturnim i istorijskim miljeom bivše Jugoslavije.

Namera mi je da svaki od tih razloga u ovoj knjizi oljuštim onoliko koliko mi dozvoljavaju sopstvene intelektualne sposobnosti. U krajnjoj liniji, pisati o humoru je samo za mrvicu bolje nego pisati o seksu – i jedno i drugo, kada se o tome priča umesto da se radi, liči na slušanje Betovena preko telefona: šta izađe sa druge strane samo je siromašna aproksimacija prave stvari.

Knjiga koju čitate započeta je kao serija eseja na beogradskom blogu Bašta Balkana (www.bastabalkana.rs) u junu 2011, zahvaljujući otvorenom umu urednika Zlatka Šćepanovića. Moju ideju je prihvatio sa misionarskom posvećenošću. Već nakon uvodnog teksta, reakcije čitalaca su pokazale da ništa

tako dobro ne stimuliše raspravu na Balkanu kao razgovor o nama samima i neslaganja oko naših mitova. Broj čitalaca i komentara je rastao iz dana u dan, čineći ideju o knjizi sve više opravdanom. Nekoliko poglavlja, skoro polovina knjige, nisu objavljena na blogu nego su sačuvana ekskluzivno za štampano izdanje. Čitav tekst je takođe prilagođen papiru: argument je proširen, obogaćen i malo više promišljen, makar i zbog toga što je blog mnogo brža, ali i mnogo efemernija, forma objavljivanja; knjiga je takođe obogaćena ilustracijama kojih nije bilo na blogu. Konačno, imao sam vremena da se „odmaknem od vozila“ na nekoliko meseci, koliko je trebalo da od prve verzije tekstova dopuzim do ove, i da rukopis pogledam očima stranca. To je uvek bolno iskustvo...

Zašto knjiga, uopšte? Zašto nisam ostavio sve na blogu? Zato što sam, za nekoga ko se profesionalno bavi digitalnim biznisom i marketingom, i dalje veliki ljubitelj knjiga. Bio sam, a i dalje sam, ubeđen da je štampani objekat – analogni artefakt u svoj svojoj linearnoj veličanstvenosti, lišen svake hipertekstualnosti – iz nekog razloga najbolji medijum za ove eseje. Veb strana, uključujući i popularan blog, jeste stvar koja vetri, koja ima određeni, kratak, vek trajanja; i dalje je na serveru, to je tačno, i dalje se može naći na pretraživačima, ali je u pitanju bestelesna, neatomska stvar (Nikolas Negroponte nam maše iz pozadine, ako ste primetili...). Veb strana, uprkos Guglu, lako bude zatrpana lavinom novih, i mentalno i bukvalno.

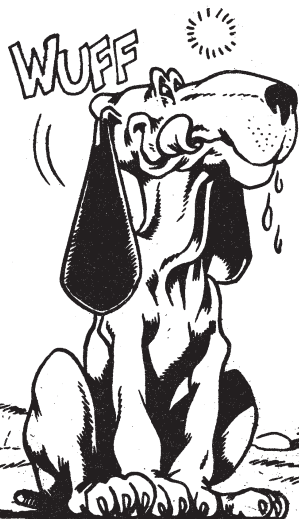
Fizikalnost knjige poseduje određenu konačnost, telesnost koju digitalna strana nema. Jeste starinska, jeste skupa, jeste nefleksibilna, ali u isto vreme nam pruža *odmor od izbora*: nije *funkcioidna*, ne može se koristiti na sto različitih načina, ne grana se u hiljadu konektovanih linkova koji čitanje pretvaraju u površno skeniranje sadržaja (verujte Makluanu: mediji zaista menjaju naš mozak, i neke od promena koje donosi internet

slute pomalo na problem). Knjiga ne daje izbor: počinje sa jedne strane, ide samo u jednom smeru i završava se samo na jednom mestu. Ne zavisi od toga da li čitalac ima vezu sa internetom ili domet na mobilnom telefonu. Ne zavisi od pune baterije. Nosi se u džepu, tekstilnom serveru, ne na hard disku. Knjiga je poslednji masovni pre-post-moderni objekat, jedna stvar koja radi samo jedno. I zato mi se sviđa.

Nimalo ne sumnjam da ćete vi, čitaoci, knjigu tretirati samo kao bazičnu građu za mnogo dublju konverzaciju o „mestu i ulozi druga Forda u nacionalnoj istoriji“. Verujem da je kolektivna paleta mišljenja o razlozima za uspeh stripa kod nas mnogo šira od moje. Tekstovi koji slede su samo lična i sentimentalna interpretacija jednog interesantnog dela naše prošlosti i sadašnjosti i kao takvi, otvoreno priznajem tu mogućnost i primedbu, i svojevrsni počasni pozdrav mojoj mladosti.

Lazar Džamić

London, jun 2011 – januar 2012.

P.S. Moje duboko verovanje u jezičku ekonomiju me je navelo da u knjizi umesto punog naziva Alan Ford koristim AF, ili fordać, ili pri-dev fordovski – ili bilo koju drugu skraćenicu za strip koja mi je u trenutku pisanja pala na pamet radi uštede prostora i izbegavanja ponavljanja. Nadam se da to nije bilo na štetu jasnoće.